

ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶದ ಶಾಸನೋಕ್ತ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳು

ಸಿದ್ದಯ್ಯ¹ ಮತ್ತು ಡಾ. ಶ್ರೀನಿವಾಸ್ ವಿ²

ಪೀಠಿಕೆ

ಕರ್ನಾಟಕ ರಾಜ್ಯದ ಪ್ರಸ್ತುತ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುನ್ನಾಡು, ಪುಂರಾಷ್ಟ್ರ ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರದೇಶವು ಇಂದಿನ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ, ಹುಣಸೂರು, ನಂಜನಗೂಡು, ಗುಂಡ್ಲುಪೇಟೆ ತಾಲೂಕುಗಳು ಹಾಗೂ ನೆರೆಯ ತಮಿಳುನಾಡಿನ ನೀಲಗಿರಿ, ಕೊಯಂಬತ್ತೂರು ಪ್ರದೇಶಗಳು ಹಾಗೂ ಕೇರಳದ ವೈನಾಡು, ಕಲ್ಪಿಟ್ಟ, ಸುಲ್ತಾನ್ ಬತೇರಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿತ್ತು. ಪುನ್ನಾಡು ಅಥವಾ ಪುನ್ನಾಟ್ ಪ್ರದೇಶವು ಕರ್ನಾಟಕದ ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗದಲ್ಲಿದ್ದ ಒಂದು ಭೌಗೋಳಿಕ ಹಾಗೂ ಆಡಳಿತಾತ್ಮಕ ಘಟಕ. ಕ್ರಿ.ಶ.6ನೆಯ ಶತಮಾನದ ಮಾಂಬಳ್ಳಿ ಶಾಸನದ ಪ್ರಕಾರ ಇದು ಕಾವೇರಿ ಕಪಿಲಾ ನದಿಗಳು ಹರಿಯುವ ಜಲಾನಯನ ಪ್ರದೇಶವಾಗಿತ್ತು ಎಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಅಂದರೆ ಈಗಿನ ಮೈಸೂರು ಜಿಲ್ಲೆಯ ಕಿತ್ತಿಪುರ ಅಥವಾ ಕೀರ್ತಿಪುರ (ಈಗಿನ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ ಕಿತ್ತೂರು) ಇಲ್ಲಿಯ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ ಮತ್ತು ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿತ್ತು. ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಅನೇಕ ರಾಜವಂಶಗಳಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಪುನ್ನಾಟದ ಅರಸರು, ಕದಂಬರು, ಗಂಗರು, ಚೋಳರು, ಹೊಯ್ಸಳರು, ವಿಯಜನಗರದ ಅರಸರು, ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರು, ಉಮ್ಮತ್ತೂರಿನ ಪ್ರಭುಗಳು ಮತ್ತು ಸ್ಥಳೀಯ ಪ್ರಭುಗಳು ಆಳ್ವಿಕೆ ಮಾಡಿರುವುದನ್ನು ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ದೊರೆತಿರುವ ಶಾಸನಗಳು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತವೆ. ಈ ಮನೆತನಗಳು ಶಿಲ್ಪ, ವಾಸ್ತುಶಿಲ್ಪ ಮತ್ತು ಪುರಾತತ್ವ ಸಾಹಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಕೊಡುಗೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿದ್ದಾರೆ. ಅಂತವುಗಳಲ್ಲಿ ದೇವಾಲಯಗಳು ಪ್ರಮುಖವಾದವುಗಳಾಗಿವೆ.¹

ದೇವಾಲಯಗಳು ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಕೇಂದ್ರಗಳಾಗಿದ್ದು, ಇಲ್ಲಿ ಎರಡು ಶಬ್ದಗಳಿವೆ. ದೇವ ಮತ್ತು ಆಲಯ ಅಂದರೆ ದೇವರಮನೆ, ದೇವರ ಆಲಯ, ದೇವರ ಕಟ್ಟಡ ಅಂದರೆ ದೇವರು ಇರತಕ್ಕಂತಹ ಸ್ಥಾನ ಎಂದರ್ಥ.² ದೇವಾಲಯಗಳು ಮಾನವನ ಬದುಕಿನಲ್ಲಿ ಮಹತ್ತರವಾದ ಪಾತ್ರವನ್ನು ವಹಿಸಿದ್ದಲ್ಲದೆ. ಸಮಾಜದ ಧಾರ್ಮಿಕ ಶ್ರದ್ಧೆ ಹಾಗೂ ಭಕ್ತಿಯ ಪ್ರತೀಕವಾಗಿವೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶದ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಅಧ್ಯಯನ ನಡೆಸಲಾಗಿದೆ.

¹ ಇತಿಹಾಸ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಮಂಗಳೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮಂಗಳಗಂಗೋತ್ರಿ.

² ಇತಿಹಾಸ ಅಧ್ಯಯನ ವಿಭಾಗ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮಾನಸ ಗಂಗೋತ್ರಿ.

ಕಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ – ಕಲ್ಲಂಬಾಳು

ಕಲ್ಲಂಬಾಳು ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ತಾಲೂಕಿಗೆ ಸೇರಿರುವ ಒಂದು ಗ್ರಾಮವಾಗಿದೆ. ಇದು ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆಯಿಂದ 30ಕಿ. ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ಬಗ್ಗೆ 2ನೇ ಬಲ್ಲಾಳನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಿ.ಶ. 1211 ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಮೊದಲು “ಕಲ್ಲಂಬಾಳು” ಮತ್ತು “ಕಲ್ಲಂಬಾರು” ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲಾಗಿದೆ.³ ಕ್ರಿ.ಶ 1738ರ ಶಾಸನವು ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು “ಕಲ್ಲಮ್ಮಾರುನಗರ” ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ತಿಳಿಸುವುದರ ಜೊತೆಗೆ “ಸಿಲೆಪುರ” ಎಂದೂ ಸಹ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತೆಂದು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.⁴ ಇದೇ ಗ್ರಾಮದ ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಕಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕಟ್ಟಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಲಭ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದರೆ ಕ್ರಿ.ಶ.1211ರಲ್ಲಿ ಶಾಸನವು 2ನೇ ಬಲ್ಲಾಳನು ನುಗುನದಿಯ ಉತ್ತರ ತೀರದಲ್ಲಿರುವ ಕಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಸೇವೆಗೆಂದು ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಚಾರವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.⁵ ಕ್ರಿ.ಶ. 1218ರಲ್ಲಿ ಬರೆಸಲಾಗಿರುವ ಮತ್ತೊಂದು ಶಾಸನವು ರಾಣಿ ಕೇತಲಾದೇವಿಯು ರಾಜ್ಯಭಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಕುಮಾರ ಮಾದವ ದಂಡನಾಯಕನು ಇದೇ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿ ನೀಡುತ್ತದೆ.⁶ ಕ್ರಿ.ಶ. 1738 ರ ಶಾಸನವು ಕಲ್ಲಂಬಾಳುವಿನ ಕಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು “ಕಪ್ಪಣ್ಣಗೌಡ” ಎಂಬುವನು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದನೆಂದು ಮಾಹಿತಿ ಒದಗಿಸುತ್ತದೆ.⁷ ಕಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಏಕಕೂಟ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದ್ದು, ಇದರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಕನಾಸಿ, ನವರಂಗ, ಮುಖಮಂಟಪ ಹೊಂದಿದೆ.

ರವಿರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ – ಕಿತ್ತೂರು

ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರದಿಂದ 26 ಕಿ.ಮೀ. ದಕ್ಷಿಣ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಕಪಿಲಾ ನದಿಯ ದಡದಲ್ಲಿ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಕಿತ್ತೂರು ಗ್ರಾಮವಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ‘ಅನಂತಕೀರ್ತಿ ಮಹಾನಗರ’ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪುರ, ರಾಜಸ್ಥಾನ ಎಂಬ ವಿಶೇಷಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು, 12 ಗ್ರಾಮಗಳ ಆಡಳಿತ ಕೇಂದ್ರವಾಗಿದ್ದ ಅಂಶವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ.1079ರ ಕಿತ್ತೂರು ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದುಬರುತ್ತದೆ.⁸ ಕಿತ್ತೂರು ಹಿಂದೆ ಪುನ್ನಾಟ ಅರಸರ ರಾಜಧಾನಿಯಾಗಿದ್ದು ಪುನ್ನಾಟದ ರಾಜಕುಮಾರಿ ಜೇಷ್ಠದೇವಿಯ ಮಗ ದುರ್ವಿನೀತನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪುನ್ನಾಟ ರಾಜ್ಯವು ಗಂಗ ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಕ್ಕೆ ಸೇರ್ಪಡೆಗೊಳಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗುತ್ತದೆ. ಕಿತ್ತೂರಿನಲ್ಲಿ (ತೆರಣಿಮುಂಟ) ರವಿರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಐತಿಹಾಸಿಕ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಗ್ರಾಮದ ಈಶಾನ್ಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಮಟಕೆರೆ, ಕಿತ್ತೂರು, ಜಯಪುರ, ಹೊಸಹೊಳಲು ಹಾಗೂ ಕಡಲ ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಿದ್ಧಾಯವನ್ನು

ದತ್ತಿಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯ ಕ್ರಿ.ಶ.1079ರ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 19ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಅಳಿಯ ಲಿಂಗರಾಜು ಅರಸನ ತಾಯಿಯಾದ ಕೆಂಪಲಿಂಗರಾಜಮ್ಮ ಎಂಬಾಕೆಯು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿಸಿದ್ದರು ಎಂದು ಹೆ.ಕೋ.124ರ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.⁹ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದಲ್ಲಿ ಶಿವಲಿಂಗ, ಮಹಿಷಮರ್ದಿನಿ ಶಿಲ್ಪ, ನವರಂಗದ ಭಾಗ, ದಕ್ಷಿಣ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿರುವ ಪಾಲಕರು, ಅಂಗಳದಲ್ಲಿರುವ ನಂದಿ, ಕಂಬದ ಪೀಠದ ಮೇಲಿರುವ ಸಿಂಹ, ಆನೆ ಶಿಲ್ಪದ ಕೆತ್ತನೆಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ಗರ್ಭಗೃಹದ ತಳಪಾಯ ಆದಿನಾರು ಕಂಬಗಳ್ಳು ನವರಂಗ, ನವರಂಗದ ಪೂರ್ವದ್ವಾರ, ಈ ದ್ವಾರದಲ್ಲಿ ಯಕ್ಷ-ಯಕ್ಷಿಣಿಯರ ಶಿಲ್ಪಗಳು, ನರ್ತಕರು ಮತ್ತು ಬಲಿಪೀಠ ಹೊಂದಿದ್ದು, ದೇವಾಲಯವು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಕನಾಸಿ, ನವರಂಗ, ಮುಖಮಂಟಪ, ಅಧಿಷ್ಠಾನ ಮತ್ತು ಶಿಖರ ಒಳಗೊಂಡ ಏಕಕೂಟ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ.

ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ – ಹಿರೇನಂದಿ

ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಸುಮಾರು 23 ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ಕ್ರಿ.ಶ. 10ನೇ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಅರಸ 3ನೇ ರಾಜಮಲ್ಲನು ಆಡಳಿತ ನಡೆಸುತ್ತಿದ್ದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಊರನ್ನು 'ನಂದಿ' ಮತ್ತು ಹಿರೇನಂದಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಕರೆದಿರುವುದು ಗಂಗರ ಕಾಲದ ಶಾಸನದಿಂದ ತಿಳಿದು ಬರುತ್ತದೆ.¹⁰ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಗಂಗರ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಸೋಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು, ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ತೆರೆದ ಅರ್ಧ ಮಂಟಪಗಳು ಗಂಗರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿವೆ. ನಂತರ ಹೊಯ್ಸಳ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹೊಯ್ಸಳ ಶೈಲಿಯ ಸುಂದರವಾದ ಕುಸುರಿಯಿಂದ ನವರಂಗದ ಭಾಗ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿದ್ದು ಸೂರ್ಯ, ವಿಷ್ಣು ಮತ್ತು ಗಣಪತಿಯ ಮೂರ್ತಿಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ- ಮಾಗುಡಿಲು

ಮಾಗುಡಿಲು ಗ್ರಾಮವು ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆಯಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ 16 ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದ ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.1286ರ ಮಾಗುಡಿಲು ಶಾಸನವು ತಿಳಿಸುವಂತೆ ಒಂದನೆಯ ಅಥವಾ ಎರಡನೇ ಶಿವಮಾರನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದಿದ್ದ ವೇಡಿರೂನನ ಪುಣ್ಯಾರ್ಥವಾಗಿ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ತೆರಿಗೆ ನೀತಿಯಂತೆ ಭೂ ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ದಾನಬಿಟ್ಟು ಅಂಶವನ್ನು ದಾನಿಸುತ್ತದೆ.¹¹ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಬಸವಣ್ಣ, ಆಂಜನೇಯ, ಮಾರಮ್ಮನ ಗುಡಿಗಳು ಕಂಡುಬರುತ್ತವೆ. ನೀಲಕಂಠೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಏಕಕೂಟ ದೇವಾಲಯವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಕ್ಕೆ 500 ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗರ್ಭಗೃಹ,

ಸುಖನಾಸಿ, ನವರಂಗ ಮತ್ತು ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ನಂತರ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರು ಮತ್ತು ಧರ್ಮಸ್ಥಳದ ಧರ್ಮೋಸ್ಥಾನ ಸಂಘದ ವತಿಯಿಂದ 2008ರಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ – ಹಳೆಯೂರು

ಸರಗೂರಿನಿಂದ ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಸುಮಾರು 6 ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿರು ಗ್ರಾಮವೇ ಹಳೆಯೂರು. ಈ ಗ್ರಾಮಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಒಂದು ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದ್ದು ತುಂಬಾ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1087-88ರ ಹಳೆಯೂರಿನ ಶಾಸನವು ನಂಜುಂಡೇಶ್ವರನ ಪೂಜೆಗೆ ಗುಂಡತ್ತೂರಿನ ಮಲೆಯಮ್ಮ ಎಂಬುವವರು ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ನೀಡಿದ ಉಲ್ಲೇಖವಿದೆ.¹² ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪೂರ್ವ ಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ಅಂತರಾಳವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಹೊಂದಿದ್ದು ಇತ್ತೀಚೆಗೆ ಗ್ರಾಮಸ್ಥರಿಂದ ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಾಣಗೊಂಡಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಪಾಣಿ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಸುಮಾರು 1.5 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ – ಹೆಬ್ಬಲುಗುಪ್ಪೆ

ಹೆಬ್ಬಲುಗುಪ್ಪೆ ಗ್ರಾಮವು ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆಯಿಂದ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿಗೆ 16 ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಹೆ.ಕೋ.63 ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀಪುರುಷನ ಆಳ್ವಿಕೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಾರಾಯಣ ಪೆರುತಂಚ್ಚನ್ ಎಂಬುವವನು ದುಗ್ಗಮಾರ ಬಸದಿಯನ್ನು ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.¹³ ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಹೆ.ಕೋ.61ರ ಶಾಸನವು ಈ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಪೆರ್ವಯಲು ಎಂದು ಕರೆಯಲಾಗಿದೆ.¹⁴ ಹೆಬ್ಬಲುಗುಪ್ಪೆಯಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ, ಆಂಜನೇಯ ದೇವಾಲಯ ಮತ್ತು ಮಾರಮ್ಮನ ಗುಡಿಗಳಿವೆ. ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ಪ್ರಮುಖವಾದುದಾಗಿದೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಖನಾಸಿ ಮತ್ತು ನವರಂಗವಿದೆ. ಪ್ರಸ್ತುತ ದೇವಾಲಯವು ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು ಒಂದು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಚೌಕಾಕಾರದ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ 2.5 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಸುಖನಾಸಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ಎತ್ತರದ ನಂದಿಯ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಗಣೇಶ, ಲಕ್ಷ್ಮೀನಾರಾಯಣ, ಲಕ್ಷ್ಮೀ, ವೆಂಕಟೇಶ, ವಿಷ್ಣು, ಭೈರವೇಶ್ವರ, ಆಂಜನೇಯ, ಶಿವಲಿಂಗ ಮತ್ತು ನಂದಿ ಮೂರ್ತಿಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ.

ತೀರ್ಥಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ – ಹೆಬ್ಬಲುಗುಪ್ಪೆ

ಹೆಬ್ಬಲುಗುಪ್ಪೆ ಗ್ರಾಮದ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿ ತೀರ್ಥಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಪೂರ್ವಭಿಮುಖವಾಗಿದ್ದು ಪ್ರಸ್ತುತ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರವಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯವು ಗರ್ಭಗೃಹವನ್ನು ಹೊಂದಿದ್ದು ಜೊತೆಗೆ ತೆರೆದ ವಿಶಾಲ ಪ್ರಾಂಗಣವಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ. 1346ರ ಹೆ.ಕೋ.62ನೆಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಆದಿಯಣ್ಣನ ಮಗ ನಾಗಣ್ಣನು ತಾತಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಿರುವುದರ ವಿಷಯವನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.¹⁵ ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಪಾಣಿ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ 2.5 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗಣಪತಿ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ ಶಿಲ್ಪಗಳನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ನಂತರ ತೆರೆದ ಮುಖಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಎತ್ತರದ ನಂದಿ ವಿಗ್ರಹವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ.

ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯ – ಮಟಕೆರೆ

ಮಟಕೆರೆ ಗ್ರಾಮವು ಕಬಿನಿ ಮತ್ತು ತಾರಕ ನದಿಗಳ ಸಂಗಮ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿದೆ. ಇದು ತಾಲೂಕು ಕೇಂದ್ರದಿಂದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ 10 ಕಿ.ಮೀ ದೂರದಲ್ಲಿದೆ. ಕ್ರಿ.ಶ.1581ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಟಕೆರೆ ಎಂದೇ ದಾಖಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೆ.ಕೋ.44ರ ಒಂದನೇ ಕುಲೋತ್ತುಂಗ ಚೋಳನ ಶಾಸನ ಈ ಗ್ರಾಮದಲ್ಲಿ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.¹⁶ ಹೆ.ಕೋ.45ರ ಕ್ರಿ.ಶ. 12-13ನೇ ಶತಮಾನದ ಮಠಕೆರೆಯ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಬೊಮ್ಮನಾಯಕನು ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ 600 ಗುಳಿ ಬೆದ್ದಲು, 1000 ಗುಳಿ ಗದ್ದೆ ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾನ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.¹⁷ ಕ್ರಿ.ಶ. 1501ನೇ ಹೆ.ಕೋ. 33ರ ಶಾಸನವು ಉಲ್ಲಪಯ್ಯ ಕರ್ತರಿಗೆ ಪೂಣ್ಯವಾಗಲಿ ಎಂದು ರಾಮಯಲಿಂಗ ದೇವರಿಗೆ ಕೋಳಿಗಾಲ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಅಂಗ ರಂಗ ವಯಿಬೋಗಕ್ಕೆ ಸಾರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಾನ ನೀಡಿರುವುದನ್ನು ಉಲ್ಲೇಖಿಸುತ್ತದೆ.¹⁸ ಈ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಉಮತ್ತೂರಿನ ಉಲ್ಲೇಖ ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ. ಹೆ.ಕೋ 134ನೇ ಕ್ರಿ.ಶ.1522ರ ಸೋಗಹಳ್ಳಿಯ ಶಾಸನವು, ವಿಜಯನಗರದ ಅರಸನಾದ ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನಿಗೆ ಧರ್ಮವಾಗಲೆಂದು ಕೃಷ್ಣದೇವರಾಯನ ಪ್ರಧಾನರಾದ ಬಪ್ಪಯ್ಯನವರು ತಮ್ಮ ನಾಯಕತನಕ್ಕೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ ಕೋಟೆ ಸೀಮೆಯ ಬಯಲು ನಾಡು ಸ್ಥಳದ 13 ಆದಾಯ ಸುಂಕ ನೀಡುವ ಸೋಗಹಳ್ಳಿ ಗ್ರಾಮವನ್ನು ಮಟಕೆರೆಯ ಶ್ರೀ ರಾಮಲಿಂಗೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಂಗರಂಗ ಬೋಗಕ್ಕೆ ದಾನವಾಗಿ ನೀಡಿರುವುದು ಕಂಡುಬರುತ್ತದೆ.¹⁹ ಹೆ.ಕೋ. 33ರ ಕ್ರಿ.ಶ.1518ನೇ ಶತಮಾನಕ್ಕೆ ಸೇರಿದ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲರಸಯ್ಯನವರಿಗೆ ಧರ್ಮವಾಗಲಿ ಎಂದು ಮಠಕೆರೆಯ ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವರ ಅಂಗ ರಂಗ ಬೋಗ ಮೊದಲಾದ ವೈಭವಕ್ಕೆ ನಾಗರಸಯ್ಯನವರು ಗುಡುಮಿಹಳಿಯ ಚತುಸೀಮೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಆದಾಯವನ್ನು ಸರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಾನ ಬಿಟ್ಟ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.²⁰ ಹೆ.ಕೋ. 43ರ ಕ್ರಿ.ಶ. 1581 ನೆಯ ಜಯಣ್ಣನು ಮಟಕೆರೆಯ ರಾಮನಾಥದೇವರಿಗೆ ಮಲ್ಲಿಗನಹಳ್ಳಿಯ ಕಲ್ಲುಗಾಣ ಮತ್ತು

ಮಠಕೆರೆಯ ಮಗ್ಗಸುಂಕ, ಮೂಟೆಸುಂಕ, ಒಳವಾರು ತೆರಿಗೆಯನ್ನು ಸಾರ್ವಮಾನ್ಯವಾಗಿ ದಾನ ಬಿಟ್ಟಿರುವುದನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.²¹ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಚೋಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು ಗರ್ಭಗೃಹ, ಸುಖನಾಸಿ, ನವರಂಗ ಭಾಗಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡಿದೆ. ಗರ್ಭಗೃಹದಲ್ಲಿ ಎರಡು ಎತ್ತರದ ಶಿವಲಿಂಗವನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಸುಖನಾಸಿಯ ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಡಿ ಪಾಣಿ ಪೀಠದ ಮೇಲೆ ಸು 1.5 ಅಡಿ ಎತ್ತರದ ನಂದಿ ಶಿಲ್ಪವನ್ನು ಶಿವಲಿಂಗಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪನೆ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ನವರಂಗದಲ್ಲಿ ಗಣಪತಿ, ಭೈರವೇಶ್ವರ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಗಿದೆ. ಮುಖಮಂಟಪವನ್ನು ವಿಜಯನಗರದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು. ರಾಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯದ ಎಡಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಾರ್ವತಿ ಗುಡಿ ಇರುವುದನ್ನು ಕಾಣಬಹುದು.

ಭೀಮೇಶ್ವರ ಗುಡಿ - ಪುರದಕಟ್ಟೆ

ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆಯಿಂದ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಸುಮಾರು 28 ಕಿ.ಮೀ. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಚಿಕ್ಕದೇವಮ್ಮನ ಬೆಟ್ಟ ತುಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯನ್ನು ಪಡೆದಿರುವ ಐತಿಹಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಧಾರ್ಮಿಕ ಹಾಗೂ ಪ್ರೇಕ್ಷಣೀಯ ಸ್ಥಳವಾಗಿದೆ. ಹಿಂದೆ ಈ ಬೆಟ್ಟಕ್ಕೆ ಭೀಮೇಶ್ವರ ಬೆಟ್ಟ ಎಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಪ್ರಸ್ತುತ ಚಿಕ್ಕದೇವಮ್ಮನ ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಭೀಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವು ತುಂಬ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಭೀಮೇಶ್ವರ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯ ಗರ್ಭಗೃಹ ಮತ್ತು ತೆರೆದ ವಿಶಾಲ ಹಜಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದೆ. ಈ ದೇವಾಲಯ ಚೋಳರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಲಾಗಿದ್ದು ನಂತರ ಮೈಸೂರು ಒಡೆಯರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀರ್ಣೋದ್ಧಾರಗೊಂಡು ಪ್ರಸ್ತುತ 2016ರಲ್ಲಿ ಈ ದೇವಾಲಯವನ್ನು ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮತ್ತು ಗಾರೆಗಳಿಂದ ಪುನರ್ ನಿರ್ಮಾಣ ಮಾಡಲಾಗಿದೆ. ಈ ಪ್ರದೇಶಕ್ಕೆ ಪಂಚಪಾಂಡವರು ವನವಾಸಕ್ಕೆಂದು ಬಂದು ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿದ್ದು ಭೀಮನು ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಶಿವನಿಗೆ ದಿನನಿತ್ಯ ಪೂಜೆ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದರಿಂದ ಋಷಿಮುನಿಗಳಿಂದ ಅಪ್ಪಣೆ ಮೇರೆಗೆ ಇಲ್ಲಿ ಭೀಮೇಶ್ವರದೇವರನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಾಪಿಸಲಾಯಿತು ಎಂಬ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ಚಿಕ್ಕದೇವಮ್ಮನ ಬೆಟ್ಟದ ಅರ್ಚಕರು ನೀಡುತ್ತಾರೆ. ಈ ದೇವಾಲಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಕ್ರಿ.ಶ. 1569ರ ಶಾಸನದಲ್ಲಿ ಭೀಮೇಶ್ವರ ದೇವರು ಮತ್ತು ಭೈರವೇಶ್ವರ ದೇವರಿಗೆ ಅಮೃತಪಡಿ, ಅಂಗ ರಂಗ ಭೋಗಕ್ಕೆ ಹುರದ ಮಾದವನಾಯಕರ ಮಗ ನಂಜುಂಡಯರು ತೆರಿಗೆ ಮನ್ನಾ ಮಾಡಿರುವುದರ ಬಗ್ಗೆ ಮಾಹಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿಸುತ್ತದೆ.²² ಹೀಗೆ ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ಪ್ರದೇಶದ ಶೈವ ದೇವಾಲಯಗಳನ್ನು ಕುರಿತು ಪರಿಶೀಲಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಕೊನೆಟಿಪ್ಪಣಿಗಳು

1. ನಾಯಕ. ಹಾ. ಮಾ. (1974). ಎಪಿಗ್ರಾಫಿಯ ಆಫ್ ಕರ್ನಾಟಕ, ಸಂ. 03, ಕನ್ನಡ ಅಧ್ಯಯನ ಸಂಸ್ಥೆ, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಮೈಸೂರು.	10. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 156
2. ರಾಮಚಂದ್ರರಾವ್ ಎಸ್.ಕೆ (1994). ಗುಡಿ ಜನರ ಜೀವನಾಡಿ. ಸಪ್ತ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.	11. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 127
3. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 74.	12. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 114
4. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 73	13. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 74
5. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 74	14. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 63
6. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 81	15. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 61
7. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 73	16. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 62
8. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 123	17. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 44
9. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 124	18. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 45
	19. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 33
	20. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 143
	21. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 43
	22. ಎ.ಕ, ಸಂ-3, ಹೆ.ಕೋ. 84

ಪರಾಮರ್ಶನ ಗ್ರಂಥಗಳು

- ಅಮರೇಶ ಯತಗಲ್; ಸುರೇಶ ಕ.ಹಾನಗಲ್ಲ. (2020). ಶಾಸನ ಅಧ್ಯಯನ. ಸಂ.11, ಪ್ರಸಾರಾಂಗ, ಕನ್ನಡ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾಲಯ, ಹಂಪಿ.
- ಚಿದಾನಂದಮೂರ್ತಿ ಎಂ. (2015). ಕನ್ನಡ ಶಾಸನಗಳ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಅಧ್ಯಯನ. ಸಪ್ತ ಬುಕ್ ಹೌಸ್, ಬೆಂಗಳೂರು.
- ಗಿರಿಗೌಡ. ನೀ. (2011). ಹೆಗ್ಗಡದೇವನಕೋಟೆ ತಾಲೂಕು ಗ್ಯಾಸೆಟಿಯರ್, ಪರಿಶ್ರೀ ಮುದ್ರಾಣಾಲಯ, ಬೆಂಗಳೂರು.
- ಫೆರ್ಸಿಬ್ರೌನ್. ಇಂಡಿಯಾನ್ ಆರ್ಟಿಹಿಸ್ಟರಿ. ತರಪೊರೇವಲ ಸನ್ಸ್ ಅಂಡ್ ಕಂ, ಬಾಂಬೆ.
- ಶೆಟ್ಟರ್. ಷ. (2007). ಶಂಗಂ ತಮಿಳು ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ನಾಡು ನುಡಿ, (ಆರಂಭ ಕಾಲದ ದ್ರಾವಿಡ ಸಂಬಂಧದ ಚಿಂತನೆ) ಅಭಿನವ ಪ್ರಕಾಶನ, ಬೆಂಗಳೂರು.